

Tartalom

Mit jelent az érték fogalma, és mik az értékek?
Az ember értéke. Értékítéleteink, azok
különözösége és önállótansága. Esmények, és
másodlagosságuk a boldogsággal szemben.

Megjegyzés

Hosszú és meglehetősen elvont téma, sok apró
betűvel. Ezzel együtt érdemes lehet átolvasni,
mert van benne néhány fontos tanulság: például
hogya a jóság érték; hogya a dolgok értéke
nagyreszt nem a lényegükből, hanem a
címkéikből fakad; hogya mi segíthet elviselni, ha
mások jobb képességekkel rendelkeznek,
értékesebbek nálunk; hogya mennyire szubjektív
és önállótlan az értékítéletünk; vagy, hogya
pusztán eszményekért nem kell elvenni az
emberek támaszát.

Értékek

(Azonosító: 048; Változat: 01)

Pozíció a műben

Előszó

A világ működése

Bevezetés

Elvek

Alapok

Élet

Elme

Az elme jelenségei

Forma

Boldogság

A szabadság motívuma

A siker motívuma

A boldogság keresése és korlátai

Értékek

Ember

Társadalom

Egység

Program

Az ember élete

1. Az értékekről általában	2	—
1.1. Mi az érték?	2	
1.2. A boldogságot okozó dolgok	4	1
1.3. A boldogságot lehetővé tevő vagy elősegítő dolgok	5	
2. Az ember és tulajdonságai értéke \$	6	—
2.1. Az ember értéke	6	
2.2. Az ember tulajdonságainak értéke	7	2
3. Az értékítélet és tulajdonságai	8	
3.1. Az értékítélet jelentése	8	
3.2. Az értékítéletek tulajdonságai	9	—
3.3. Az értékítéletek szubjektivitásának és relativitásának okai	10	
4. Ezmények	12	3
4.1. Az eszmények elmélete \$	12	
4.2. Ezmények a gyakorlatban	14	—

1. Az értékekről általában

1.1. Mi az érték?

Erre két értelemben lehet válaszolni:

1) Általánosan, vagyis, hogy mit jelent az érték fogalma.

Az érték fogalma a **világ megbecsülendő, érvényesítendő dolgait** jelenti. Ebben nagyjából mindenki egyetért.

Példa az érvényesítendőségre, amikor valaki értéknek tekinti a szabadságot, amit így szerinte terjeszteni, érvényesíteni kell.

2) Konkrétan mely dolgok számítanak értéknek?

Amiről már lényegesen eltérően vélekedhetnek az emberek. Most azt fogom kifejteni, hogy *én* mit gondolok erről.

Az én felfogásom szerint **az értékeknek két csoportja van: \$**

1) Azok a dolgok, melyek boldogságot okoznak.

Mint amilyenek az egyiptomi piramisok, hiszen ezek látványa sokaknak boldogságot okoz.

2) Azok a dolgok, melyek lehetővé teszik, illetve elősegítik a boldogságot.

Mint amilyen az elme vagy a jóság: lévén az előbbi lehetővé teszi a boldogságot, hiszen a (lélekkel rendelkező) elme az, ami képes rá; az utóbbi pedig elősegíti azt, hiszen, ha jót teszünk, azzal másoknak boldogságot okozunk.

Az érték tehát a boldogságból fakad. §

Amiből az is következik, hogy **a boldogságra képes elme nélkül nem lenne érték semminek**. Lásd 'Az elme szerkezete' témát az elméről és a lélekről; továbbá itt alább, hogy nincsenek eszmények, azaz olyan értékek, melyek nem a boldogságból fakadnak.

Az érték mérték kérdése.

Vagyis nem az van, hogy valami vagy érték, vagy nem az, hanem fokozatok vannak: **vannak kisebb és nagyobb értékek**. Hogy egy dolog mekkora érték, az határozza meg, hogy mekkora boldogságot idéz elő összesen.

Ezen felül általában az egyes dolgok által **okozott boldogság mértéke** emberről-emberre, társadalomról-társadalomra, kultúráról-kultúrára is **változó**; ahogyan például a rockzenét is egyesek kimondottan kedvelik, mások kimondottan nem. Emellett az **időbeli változékonyság** is jellemző: egyfelől az emberen belül, például ahogy sokan kamaszkorukban kedvelik meg a rockzenét, de hosszabb távon, korról-korra is, például ahogyan a különféle zenei irányzatok hajlamosak elveszíteni a közkedveltségüket.

A fentiek kapcsán érdekes kérdés, hogy akkor **érték-e a kommersz**, hiszen vannak, akik szeretik. Érték-e a lakodalmas rock, érték-e Lagzi Lajcsi? Nos, amennyi boldogságot okoz, annyira igen. Az ilyen művek azonban **általában tucataruk**, gyorsan elfelejtődnek, és jön helyettük a következő. Ezzel szemben a Holdfénysonáta egyedi és maradandó, így hosszútávon sokkal nagyobb boldogságot okoz, nagyobb érték is tehát. Viszont a lakodalmas rock, **mint műfaj** már lényegesen maradandóbb, mint az egyes ide sorolható alkotások, és így összességében **az értéke is jelentősebb**.

A dolgok értéke és az, hogy az ember mit gondol a dolgok értékéről két külön dolog. Lásd alább az értékítéletről mondottakat.

Például annak ellenére, hogy a rockzene sokakat boldoggá tesz, valaki tarthatja azt értéktelennek; mondjuk azért, mert másképp definiálja az érték fogalmát, szerinte nem az az érték, ami boldogságot okoz.

Érdemes megemlíteni, hogy **az egyes embernek értéktelen dolgok is okozhatnak boldogságot**, úgy is, hogy maga is tisztában van a dolog értéktelenségével. Például valakit a gyereke óvodai rajza is boldoggá tehet, holott az másokra sokkal kisebb hatással lenne. Erre mondhatja, hogy ez a rajz „**az ő számára érték**”, viszont általános értelemben véve maga sem tartja annak. Ahogyan én itt az értékről értekezem, természetesen ezt az utóbbi, általános értelemben vett értéket értem alatta.

Nimbusznak pedig azt nevezem, hogy a *társadalom* mennyire tart értékesnek valamit, mekkora az általános megbecsültsége a dolognak.

Például manapság a speciális, technikai hozzáértésnek magas a nimbusza, míg a széleskörű műveltségnek viszonylag alacsony. Lásd 'A siker motívuma' témában, hogy **a dolgok nimbusza térben és időben változó**.

Az érték fogalma egyébként később is előkerül majd a könyvben. Lásd különösen az 'Ár és érték' témát.

Az alábbi két pontban az értékek fent említett két csoportját részletezem.

1.2. A boldogságot okozó dolgok

Boldogságot kétféleképpen okozhat valami: \$

1) A dolog lényegénél fogva

Például ahogyan a cukor édes, vagy ahogyan a naplemente szép.

Ez többnyire belülről származik, de nem mindig: például az ízlés is nagyrészt tanult dolog. Lásd itt mindjárt, hogy mi az, hogy belülről származik.

2) A dolog címkéinél fogva

Azaz azoknál a dolgoknál fogva, **melyekkel a dolgot jellemezzük**. Például ahogyan egy festmény megtekintése is boldogabbá tesz, ha tudjuk, hogy azt Picasso festette.

A festő tehát a festmény egyik címkéje. A címkékről bővebben lásd a 'Címkék, szerepek, identitások' témában.

Itt egy kis csavar a történetben: **az értékítéletünk**, az, hogy mennyire tekintünk értékesnek valamit, **szintén egy olyan címke**, mely befolyásolhatja, hogy mekkora boldogságot okoz a dolog – azaz a dolog értékét. Például, ha úgy vélem, hogy az arany értékes, jobban fogok örülni, ha van nekem. (Figyeljük meg továbbá, hogy emellett az arany a lényege által is okozhat boldogságot, azaz mert szépen csillog. Az emberek azonban elsősorban nem ez utóbbi miatt kedvelik.)

Az emberek a dolgok címkéit, és azt, hogy ezek hogyan befolyásolják a boldogságukat (mondjuk, hogy annak örülni kell, ha egy festményt Picasso festett), gyakran egymástól veszik át, így az, hogy egy dolog a címkéinél fogva mekkora boldogságot okoz, **nagyrészt kívülről származik**.

Az, hogy mi mekkora boldogságot okoz, származhat...

1) Belülről

Amikor ebben nem befolyásolnak bennünket mások. Ilyen például a cukor édessége, vagy amikor egy gyerek anélkül szemlél egy festményt, hogy elmondták volna neki, hogy mit kell róla tudni, például ki festette, és hogy ennek örülni kell-e vagy sem.

1

2) Kívülről

Azaz másoktól. Ez történik, amikor a neveltetésünk meghatározza az ízlésünket, vagy amikor az értékítéletünkre (címkékre) vannak befolyással mások, például, ahogyan megtanuljuk, hogy az aranyat értékesnek tekintjük, és ez aztán a boldogságunkat is befolyásolja. Értékítéletünk befolyásoltságával kapcsolatban lásd alább.

2

A lényeg, hogy mind az **érték**, mind az **értékítélet**, ezáltal pedig a **nimbusz is nem kis részben a címkéktől illetve kívülről ered**, a társadalom határozza meg őket. Hogy pontosan mennyire, az változó, de **bizonyos dolgokra kimondottan igaz** ez. Ilyen az emlegetett arany, a felkapott műalkotások, a drága borok, a divat tárgyai, a hírességek vagy az élsportolói teljesítmények.

3

A szóban forgó külső hatás pedig jelentős mértékben attól függ, hogy éppen milyen társadalomban élünk; ezért is különbözhetnek társadalomról-társadalomra, lehetnek relatívak az értékek és társai. Nem kevésbé igaz az is, hogy ez utóbbiak attól is alaposan eltérhetnek, amik külső befolyás nélkül lennének.

4

Érdemes hát belegondolni, hogy vajon akkor is ugyanazt a boldogságot nyújtánák-e nekünk az imént felsorolt dolgok, így az arany, akkor is ugyanúgy gondolkoznánk-e az értékükről, ha másképp vagy egyáltalán nem hatott volna ránk a társadalom. (Valamint abba is, hogy lehet, hogy helyettük valami más lenne az érték, valami más tartanánk hasonlóan értékesnek.) Lásd fentebb a zenei irányzatok cserélődését, illetve a speciális tudás és a széleskörű műveltség megbecsültségének példáit, ami a társadalomról-társadalomra megfigyelhető változatosságot illeti.

5

1.3. A boldogságot lehetővé tevő vagy elősegítő dolgok

6

Ezeket is két részre lehet osztani.

1) Világ, élet, elme és öntudat

7

- A világ és a világ dolgainak értéke

Mint említettem, értéket a boldogságra képes elme ad a dolgoknak. A világon semminek **nem lenne tehát értéke az elme nélkül, magának a világnak se.**

Az elme létét adottnak véve, **a világ értéke két részből tevődik össze:** egyfelől a világ lehetővé teszi az elme létét, ezáltal a boldogságot; másfelől pedig a világ bizonyos dolgai boldogságot okoznak.

8

- Az élet értéke

Az élet elsősorban egy olyan dolog, mely lehetővé teszi a boldogságot (az elme létét); másodsorban pedig olyan dolgokat ad, melyekben az elme örömét leli (például kiskutyákat).

- **Az elme értéke**

Az elme öntudat nélkül is érték, hiszen az elmén belül a lélek az, ami érez, képes a boldogságra, és a lélek az ilyen elméknek is része. Ráadásul az ilyen elmék is motiváltak lehetnek arra, hogy boldogságot okozzanak, például ahogyan az állati szülők is megfelelő mértékben gondoskodnak a kicsinyeikről.

Az öntudattal bíró elme pedig még értékesebb:

- Egyrészt mert **érzékenyebb**: a boldogság új forrásai, új motivációk jelennek meg a számára, valamint az öntudat a régi motivációkra is hatással van, ahogyan az a 'Forma, öntudat, motivációk és érzelmek' témában olvasható.
- Másrészt az öntudattal bíró elme új képességei révén **hatékonyabban tud boldogságot okozni**. Mindenekelőtt, csak az ilyen elme képes etikusan viselkedni; de fejlettebb értelmi képességei révén is hatékonyabban teheti jót – bár rosszat is: lásd 'Az élet és az elme' témában az elme társadalmi hátrányait.
- Elég költői, de meg lehet említeni, hogy **az öntudattal bíró elme az, amivel „az univerzum önmagát szemléli”**. β

Hozzátehetjük, hogy **az élet, az elme és különösen az öntudat** meglehetősen **ritkák** β. (Már amennyire tudni lehet.)

Lásd 'Az állati elmék és hatalmunk az állatok fölött' témában, hogy mennyit ér az öntudattal bírók és nem bírók boldogsága; továbbá 'A világ és az ember egysége és az elme egysége' témát a lélekkel illetve öntudattal bíró lények egységéről az emberrel.

2) Jóság

Mely szintén érték, mivel **a jó cselekedetek boldogságot okoznak**. Tovább növeli a jóság jelentőségét, hogy **az emberek tulajdonságai, képességei is jelentős mértékben általa nyernek értéket**; ahogyan például az intelligenciánk is lényegesen nagyobb boldogságot okozhat, ha mások érdekében is hasznosítani igyekszünk azt. Lásd mindjárt bővebben.

Nem véletlen hát, hogy az általam felvázolt programnak – vagyis, hogy mikre kellene törekednie az emberiségnek – **a jóság és etika ápolása** az egyik fő pontja. Lásd 'A jóság és etika ápolása' témát; helyesről és helytelenről, a jóságról és a jó cselekedetéről pedig lásd az 'Etika' fejezet több témáját.

2. Az ember és tulajdonságai értéke \$

2.1. Az ember értéke

Az ember értéke szintén két dologból fakadhat. Abból hogy...

1) Önmaga képes a boldogságra.

Így minden ember érték, már attól, hogy érző elme lakik benne.

2) Elősegítheti mások boldogságát.

Jó cselekedetei által. A fentiek értelmében ezt az ember jósága, és ezen keresztül a különféle tulajdonságai támogatják. Ám az ember nemcsak **önszántából** (esetleg önkéntelenül) járulhat hozzá mások boldogságához, hanem **eszközként** is – és az utóbbi is érték, lásd rögtön alább.

Érdeemes továbbá megkülönböztetni...

- **Az ember személyes értékét.**

Mely magában foglalja, hogy önmaga képes a boldogságra, továbbá, hogy önszántából boldogságot okoz másoknak.

- **Az ember értékét, mint eszköz.**

Ami azt jelenti, hogy **érdekeinél fogva rá lehet őt venni, hogy másoknak jót tegyen, képességeit mások érdekében is használja**. Ilyen az, amikor egy egyébként önző embert megfizetnek, hogy szakértelmével segítse a (jó szándékú) kormány munkáját. Lásd a 'Jó cselekedetek' témában az érdektől való jó cselekedeteket, valamint 'A jóság és etika ápolása' témában az érdekek ösztönző szerepének megőrzését.

2.2. Az ember tulajdonságainak értéke

Mely abból fakad, hogy ezek **boldogságot okoznak** magunknak és másoknak. Mivel pedig mi egyedül vagyunk, miközben általában módunkban áll többeket boldogabbá tenni, tulajdonságaink **értéküket nagyobbrészt a mások érdekében való hasznosulásukból nyerhetik**.

Ami, mint utaltam rá, jellemzően a jóságunkon keresztül, önszántunkból, vagy eszközként működve történik.

Az elhangzottakat a következők szerint végiggondolva könnyebbé válhat mások előnyös tulajdonságainak, a sajátunknál magasabb értékének elviselése. Az emberek hajlamosak önmagában azért felnézni valakire, mert az szép, okos, sikeres, magas társadalmi státusszal, ranggal rendelkezik, és így tovább. Az elmondottak értelmében azonban e tulajdonságok önmagukban még senkit nem tesznek különösebben értékessé, csak akkor, ha mellettük még jó is, vagy ha a társadalom képes eszközként használni őt mások érdekében. Az utóbbi esetben a másik lehet, hogy értékesebb nálunk, de csak eszközként, ennyi erővel pedig akár a langyos vízre is felnézhetnénk, mely ugyancsak többeket boldogít, mint mi magunk. Ha ellenben az előnyös tulajdonságokhoz jóság is társul, az a másik személyes értékét is a miénk fölé helyezheti – ekkor azonban megnyugtató lehet a tudat, hogy ez többé-kevésbé megérdemelt. (Valamint ne feledjük, hogy a világnak is jó, ami egyébként az eszközként értékes esetről is elmondható.)

(Megjegyzendő továbbá, hogy a szóban forgó tulajdonságok – mi több, az emberek jósága is – nagyrészt a szerencsének köszönhető, ami kétségkívül **igazságtalanul tesz egyeseket értékesebbekké**. Az eredendő igazságtalanságon azonban segít, ha e tulajdonságok másokat is szolgálnak.)

A tulajdonságaink között tapasztalható különbségeket, különösen a csoportok közöttieket, a békesség érdekében manapság hajlamosak vagyunk letagadni – holott inkább ki kellene aknáznunk őket. (Mint például azt, hogy vannak területek, melyeken a férfiak

jobbak, mint a nők és viszont. Bővebben lásd ‘A csoportok problémáinak kezelése’ témában.) **Talán az itt elmondottak is hozzájárulnak majd a különbségek elismeréséhez és józanabb kezeléséhez.**

Még egy hozzáfűznivaló: **a különféle biológiai formák értékei is az itt leírtak szerint kezelhetők.** (Hiszen ezek is csak különféle tulajdonságokkal látnak el bennünket. Ez például akkor lehet érdekes, ha egy ember és egy valamilyen más formában létező, egyébként hasonló, öntudattal bíró lény értékét szeretnénk összevetni.)

Lásd végül a ‘Mi vagyok és mi nem?’ témában, hogy milyen tulajdonságai vannak az egyéneknek.

3. Az értékítélet és tulajdonságai

3.1. Az értékítélet jelentése

Értékítélet az, hogy az ember mit gondol a dolgok értékéről.

(Lehetne még az, ahogyan ezt megállapítja, ezt azonban az értékítélet megalkotásának, **ítéletalkotásnak** nevezem.)

Az értékítélet nem ugyanaz, mint a dolgok értéke; mint fentebb megjegyeztem attól, hogy a rockzene sokakat boldoggá tesz, még tarthatja azt valaki értéktelennek. Ennek **többféle oka** lehet, például az, hogy az ember rosszul méri fel, hogy a dolog mennyi boldogságot okoz; vagy az, hogy különféle társadalmi hatások befolyásolják őt, például, ahogyan a különféle kultúrák igyekeznek a saját művészetük, zenéjük értékét minél nagyobbak láttatni. Egy további fontos ok a következő:

Az, hogy az emberek mit értenek érték alatt, különbözhet attól, amit én itt leírtam.

Például vannak, akik szerint bizonyos dolgok (az eszmények) akkor is értéknek minősülnek, ha nem okoznak széles körű boldogságot. Ilyen lehet például az igazság eszménye, melynél fogva az embereket akkor is szembesíteni kell azzal, ha az rossz nekik. Lásd erről bővebben alább.

Az értékítélet szorosan kapcsolódik az ember motivációihoz és ízléséhez.

Magyarul **az ember hajlamos azt értéknek tekinteni, ami neki tetszik,** ami személy szerint neki boldogságot okoz. Nem meglepő tehát az sem, hogy az ízlés és az értékítélet tulajdonságaiban is sok a közös, mint mindjárt látható lesz.

A motivációkról részletesebben **lásd** a ‘Forma, öntudat, motivációk és érzelmek’, az ízlésről pedig ‘A művészet funkciói és befogadása, az ízlés’ témában.

Ám értékítéleteink mögött azért más is dolgozhat, például racionális megfontolások vagy különféle társadalmi hatások.

Racionális megfontolás **például**, ha az ember megpróbálja átgondolni, hogy egy dolog mekkora boldogságot okoz az embereknek. A társadalmi hatásokhoz lásd az iménti példát a kultúrák saját művészetének értékéről, illetve alább részletesen.

Ebből az is látható, hogy **az ízlés és az értékítélet nem ugyanaz**. Jól érzékelteti a különbséget továbbá, hogy amikor azt mondjuk, „Nekem tetszik ez a film”, ezzel az ízlésünket nyilvánítjuk ki; az viszont, hogy „Ez egy jó film”, már értékítélet.

3.2. Az értékítéletek tulajdonságai

1) Szubjektivitás

Vagyis értékítéletünk emberről-emberre gyakran különböző, és képes megváltozni is.

Így vannak, akik szerint a rockzene érték, mások szerint nem az, és olyan is akad, akinek megváltozik a véleménye róla, akár felnőtt korában is. A megfogalmazással azt is próbálom érzékeltetni, hogy a különbözőség azért jellemzőbb, mint a változékonyság.

Szubjektivitása ellenére hajlamosak vagyunk objektívnak gondolni az értékítéletünket.

Vagyis azt hinni, hogy tudjuk, mi a jó, és ha más nem így gondolja, akkor benne van a hiba. A szubjektivitás egyébként az ízlésre is jellemző, illetve az is, hogy a saját ízlésünket véljük a jó ízlésnek.

2) Relativitás

Ami két dolgot takar, a relativitás két jelentésének megfelelően:

- Önállótlanág

Azaz **az emberek értékítéletét sok esetben és nagyban befolyásolják mások, a társadalom**, lásd alább.

Ez szintén igaz az ízlésre is.

- Összehasonlítás β

Vagyis, hogy **könnyebb a dolgokat egymáshoz képest megítélni, mint önmagukban**.

Ez azért az értékítélethez képest **jobban igaz az ízlésre** – ahogyan például kettő közül könnyebb eldönteni, hogy melyik ruha tetszik jobban – de az ízlés és az értékítélet kapcsolata folytán az utóbbiról is elmondható lehet.

Két jellemző példa az értékítéletek szubjektivására és relativitására:

- Gondoljunk először arra, **hogyan ítéljük meg az embereket**: egyfelől gyakran nagy súlyt kap ebben mások véleménye, hogy miket mondanak az illetőről; másfelől pedig –

különösen az alább bemutatott érintettség miatt – nagyban különbözhet a róluk kialakult véleményünk, mondjuk, ha nekünk a hozzátartozónk az adott személy, másnak meg nem.

- Másodsor ott van a különféle **ügyek, mozgalmak, ideológiák megítélése**; ahogyan a vélemények meglehetősen sarkosan képesek megoszlni például a különböző politikai csoportosulásokkal kapcsolatban, illetve, ahogyan az emberek befolyásolják egymást ezen a téren.

3.3. Az értékítéletek szubjektivitásának és relativitásának okai

Ezek mögött többféle dolog lehet:

1) A legtöbb dolog értékét nem is lehet objektívan megállapítani.

Először is azért, mert **az okozott boldogságot nehéz mérni**, különösen, ha több embert is érint a dolog. Lásd ehhez ‘A boldogság keresése és korlátai’ témában ‘A boldogság határai’ pontot, valamint a ‘Preferenciák és hasznosság’ téma ‘Preferenciák és hasznosság több dimenzióban’ pontját. Másodsor pedig **bonyolult, hogy mi, kinek, milyen úton okoz boldogságot**.

2) Az emberek és helyzetük különbözősége

Az embereknek közmondásosan **változatos a személyiségük**, így a motivációik és az ízlésük, továbbá a **gondolkodásuk** is hasonlóan különböző, ez pedig hozzájárul az értékítéletük különbözőségéhez. Ezen felül mind a személyiség, mind a gondolkodás **meg is tud változni**, amiért nem ritka, hogy az emberek idővel átértékelik a dolgokat. Az utóbbihoz lásd a ‘Mi vagyok és mi nem?’ témában az egyén változásait; lásd továbbá a ‘Problémák’ témában, hogy a világ megítélése nagyrészt belülről fakad, illetve, hogy hajlamos a hangulatainkkal együtt változni.

Helyzetünk különbözőségének köszönhetően pedig például más-más külső hatások érhetnek bennünket, illetve más dolgokban lehetünk érintettek, tovább fokozva értékítéletünk eltérőségét.

3) Tényezők az emberben

Különösen:

• A megismerés buktatói

Mindenekelőtt a **megismerés szétesésének** hatása az emberre, a beszűkülés, mivel az értékítéletek alkotása tipikusan olyan dolog, melyhez átfogó, széles látókör szükséges. De itt említhető az is, hogy az embert gyakran becsapja a látszat, vagy, hogy nem ritkán futó benyomások alapján ítélkezünk. Lásd ‘A megismerés buktatói’ témát, a megismerés szétesését pedig ‘A megismerés módjai’ témában.

• Az óvatosság hiánya

Ami itt a könnyelmű, elhamarkodott ítéletalkotásban nyilvánul meg. Lásd az ‘Ítéletalkotás’ témában a körültekintés és megfontoltság igényét.

• Érintettség

Vagyis amikor valakit érint az, ahogyan valamiről ítélezik. (Különösen a sikeréretén vagy az önértékelésén keresztül.) Ilyen **például**, ha az embernek a saját gyereke munkáját vagy egy magas kultúrához tartozó alkotást kell megítélnie – mely utóbbi esetben féltő, hogy ha nem a megfelelő ítéletet hozza, az önmagára is rossz fényt vet, még ha csak saját maga előtt is.

A helyzet, aminél jobban nem is lehetnének érintettek az, **amikor saját magunkat kell megítélnünk** – amivel kapcsolatban érthető módon nem mindig könnyű reálisnak maradnunk. Lásd ehhez az 'Ítéletalkotás' témában az önmagunk megítéléséről mondottakat.

4) Külső, társadalmi hatások

Különösen:

- Eleve az, hogy mi mekkora boldogságot okoz, nem kis részben kívülről származik.

Ahogy azt fentebb kifejtettem, például azzal, hogy befolyással vagyunk egymás ízlésére és a dolgok címkéit is gyakran egymástól vesszük át. Itt még hozzá lehet tenni, hogy a személyiségünket, motivációinkat is, legalábbis részben, a nevelés alakítja ki. Ahogy pedig szintén említettem, az ember hajlamos azt értéknek tekinteni, ami személy szerint neki boldogságot okoz.

• Konformitás

Azaz az emberek hajlamosak a környezetükben lévőkötől egyebek mellett az értékítéletüket is átvenni. Figyeljük csak meg, sokszor mennyire egyöntetűen képesek gondolkozni ezen a téren is az egyes családok, baráti társaságok. Lásd a 'Konformitás' témát.

• Átfogó, társadalmi hatások

A társadalmak általában és egyedi dolgok tekintetében is gyakran sugalmazzák a tagjaik felé, hogy mit tekintsenek értéknek:

- **Konvenciók:** bizonyos dolgokat, mint az aranyat, az emberek közmegegyezéssel értékesnek nyilvánítanak.
- **Gyakran az árból következtetünk az értékre**, a dolgok árára pedig sok-sok társadalmi tényező lehet hatással. Lásd az 'Ár és érték' témát.
- A különféle **alkotások megítélésében** is számos külső tényező befolyásol bennünket; például a különböző díjak. Lásd 'Az alkotások megítélésének tényezői' témát.
- Itt említhető, ahogy a különféle **közösségek, kultúrák** igyekeznek az **erejüket, összetartásukat növelő dolgok** értékét nagyobbak láttatni; például ahogyan a saját művészetüket, hőseiket propagálják.
- A különféle **politika irányzatok és gazdasági érdekek** sok mindenben megpróbálják befolyásolni az értékítéletünket; a család, a demokrácia vagy a piac értékétől kezdve bizonyos termékekéig, melyeket el akarnak nekünk adni.
- A különféle **ideológiák és dogmák** gyakran az értékekről is nyilatkoznak. Ilyen az, ahogyan a kommunista ideológia felemeli a munkát, a kereszténység pedig a szeretetet.

- Nem utolsósorban, társadalmi folyamatok vezetnek a **megismerés** fent említett **széteséséhez** is.

Mindenekelőtt a világ iparizálódása és a vele járó nyomás a specializálódásra.

Ezeket a társadalmi hatásokat távolról **sem mindig úgy éljük meg, mintha ránk erőszakolnák őket**. Az embereknek az értékítéletek terén is igényük van ugyanis az iránymutatásra; például azért, mert nincs kapacitásuk mindent maguk megítélni, vagy ott van a konformitás ösztönös része is.

Lásd végül az ‘Önálló megismerés és cselekvés’ témában, hogy legyünk képesek az önálló ítélkezésre, valamint az ‘Ítéletalkotás’ témát arról, hogy hogyan alkothatunk helyes ítéleteket.

4. Eszmények

4.1. Az eszmények elmélete \$

Eszmény az, amit valaki az általa okozott boldogságára való tekintet nélkül értéknek tekint.

Ilyen lehet például az igazság eszménye, ahogyan fentebb említettem.

Nincsenek eszmények.

Mivel nálam az érték a boldogságból fakad.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy mások szerint sincsenek.

Hiszen másoknak más lehet az érték fogalma.

Az eszménynek tekintett dolgok azért nem teljesen függetlenek a boldogságtól, **gyakran kapcsolódnak különféle motivációkhoz**, többnyire univerzális motivációkhoz. Néhány jellemző motiváció-eszmény páros, és néhány általuk felvetett kérdés, melyekre a válasz attól függ, hogy mennyire fogadja el az ember az eszmények létét:

- **A kíváncsiság motivációja és az igazság eszménye:** Mennyiben kell szembeülni az igazsággal, ha az fájdalmas? Kell-e erőltetni, ha az emberek nem akarnak tanulni, művelődni, legalábbis annak egyéb irányú hasznosságán túl?
- **A szabadságvágy és a szabadság eszménye:** Mennyire kell erőltetni a szabadság érvényesülését, ha annak korlátozása tűnik hasznosnak? (Mint például az alsóbb fokú oktatásban.) Lásd ‘A szabadság motívuma’ témában, hogy a szabadság annak való, aki tud vele élni.

- **Az etikai érzék és a helyes cselekvés eszménye:** Mennyire kell helyesen cselekedni, ha az szenvedéssel jár, szenvedést okoz?
- **Az esztétikai érzék és a szépség eszménye:** Mennyire kell akaratuk ellenére és a hasznosságán túl a szépre, az igényességre nevelni az embereket?

Megjegyzendő, hogy **eszmények** nem csak az univerzális, hanem **bizonyos formai motivációkhoz is kötődhetnek**, mint amilyen az elfogadottság igényéhez és a csoportszellemhez csatlakozó csoporthűség és nemzeteszmény.

A motivációk és eszmények közötti kapcsolat vélhetőleg azért áll fenn, mert **az eszmények gyakran a motivációkból jönnek létre**; például úgy, hogy valakinek van egy motivációja, tegyük fel, kíváncsi, annyira, hogy akkor is szereti tudni az igazságot, ha az fájdalmas – és úgy véli, hogy ezzel más is így van, vagy legalábbis így kellene lennie. Ezzel...

Az a gond, hogy az ember hajlamos lehet rákényszeríteni a saját eszményeit másokra.

Akiknek koránt sem biztos, hogy ugyanakkora örömet okoznak.

Másfelől, mint elhangzott, **a társadalom is ki szokott nevezni bizonyos dolgokat értéknek, eszménynek**, például a – társadalmi rendnek megfelelő etikai elvekkel ellátott – helyes cselekvést. Bár rendszerint ezeknek is van általában vett köze az emberi motívumokhoz, itt már az sem biztos, hogy akárcsak annak, aki elfogadja ezeket, személy szerint megvannak a megfelelő motívumai. Magyarul, noha a helyes cselekvés eszménye általában véve az etikai érzékből származik, nekem, aki elfogadom, hogy a helyes cselekvés szép dolog, ettől még **nem biztos, hogy az közvetlenül is örömet okoz**.

Ennek ellenére sokan próbálnak megfelelni az ilyen eszményeknek is, például ha csak azért igyekszünk helyesen cselekedni, hogy magasra értékelhessük magunkat. Az ilyesmi egyéni és társadalmi következményeit tekintve gyakran jó, ám időnként feleslegesen nyúzzuk magunkat. Másképp megfogalmazva:

Nemcsak másokra, de időnként önmagunkra is rákényszerítjük az eszményeket.

Lásd ehhez a 'Jóból is megárt a sok' témát, valamint a 'Jó cselekedetek' témában a lelkiismerettől való jó cselekedeteket.

Érdekes filozófiai kérdés, hogy **a boldogság egyik fajtája lehet-e nemesebb, értékesebb a másiknál?** (Illetve adhat-e nagyobb értéket a dolgoknak?) Ha énnekem egyébként közvetlenül ugyanakkora boldogságot okoz egy zsíros kenyér elfogyasztása, mint ha elolvasok egy Csokonai költeményt, jobban teszem-e valamiért, dicséretreméltóbb-e ha mégis egyértelműen az utóbbit választanom?

Konkrétabban, **különleges-e az a boldogság, mely az öntudattal megjelenő és univerzális motivációkból származik?** (Illetve kiemelt értéke származik-e ezekből a dolgoknak? A motivációk e két csoportja között nagy az átfedés, de azért nem teljes.) Ez a kérdés úgy merül fel, hogy ezek a motivációk általában a fejlettebb elmék sajátjai, illetve kevésbé szolgálják a forma igényeit, jobban nevezhetők az elme „tisztá”, saját igényeinek. Az, hogy sok eszmény az univerzális motivációkhoz kapcsolódik, azt sugallja, hogy a válasz lehet igen. Érdemes lehet még figyelembe venni, hogy csak kevés lény rendelkezik az öntudattal megjelenő motivációkkal, csak kevesen képesek belőlük boldogságot meríteni.

Néhány konkrét példa, melyek rávilágíthatnak, hogy **hajlamosak vagyunk érték szerint különbséget tenni a boldogság fajtái, forrásai között**: Hajlamosak lehetünk például...

- A **szerelmet** nemesebbnek tartani a **szexnél**.
- A **természetes** boldogságot nemesebbnek tartani a **mesterségesnél**, például a drogok nyújtotta boldogságnál.

- Lenézni az olyan létezésre, hogy lenne egy raktár tele **érző kockákkal**, akik semmi másra nem lennének képesek, csak a boldogságra.

1

4.2. Eszmények a gyakorlatban

Pusztán eszmények miatt nem kell elvenni az emberek támaszát.

2

Ami nem meglepő, tekintve, hogy szerintem nincsenek is eszmények.

Mi az például, amit nem kell elvenni?

3

1) A hamis reményt, de akár a bizonyosságot, illúziókat sem.

Ezeket **több mindennel kapcsolatban** tanácsos lehet meghagyni, úgy a hittel és a túlvilággal kapcsolatban, mint hétköznapi ügyekben, mondjuk, ha egy özvegy úgy tudja, hogy elhunyt férje hűséges volt hozzá, pedig nem. **Lásd** a 'Problémák' témában a remény fontosságát, a 'Hazugság' témában a kegyes hazugságokat, illetve hogy a 'Hit, ateizmus, agnoszticizmus' témában is utalok az itt elhangzottakra.

4

2) A káros dolgokat, melyektől összességében boldogabb lesz az illető.

Például a haldoklótól a cigarettát. Ezeket a dolgokat egyébként azért is hajlamosak lehetünk elvenni, mert **nem látjuk meg, hogy összességében inkább jót tesznek.**

5

Különösen az emberek egyetlen illetve utolsó támaszát nem szabad elvenni.

6

Például egy haldoklótól azt, hogy van mennyország. **Egyéb esetben** természetesen mérlegelés kérdése a dolog: ha összességében segítünk az elvétellel, akkor **kimondottan tanácsos is lehet így tenni.**

7

Mivel ilyenkor már nem pusztán az eszményekről van szó. Ilyen például, amikor egy szépményű fiataaltól elveszük a kábítószerét. A másik, amit figyelembe kell venni az, hogy **lehetnek további érintettek**, például ahogyan a játékfüggők családja is megsínyli a veszteségeket. Természetesen **az ő érdekeiket is figyelembe kell venni.**

8

Az eszmények tekintett dolgokkal szemben általában is elsőbbséget kell adni a boldogságnak. Fontos azonban hozzátenni, hogy bár nem emiatt tartják eszménynek őket, azok mégis gyakran elősegítik a hosszú távú illetve szélesebb körű

8

boldogságot – ilyenkor pedig elsőbbségük lehet a rövidtávú illetve szűkebb körű boldogsággal szemben.

Ez a helyzet **például** a klasszikus zenével, mellyel szemben lehet, hogy ideiglenesen nagyobb igény van Lagzi Lajcsira, ám valószínűsíthető, hogy **hosszútávon** az előbbi mégis nagyobb boldogságot okoz majd. A klasszikus zenét tehát emiatt jó támogatni – akár Lajcsi ellenében is – nem pedig azért, mintha valamilyen másféle, elvont értéke lenne. A **szélesebb körű** boldogság elősegítésén például azt értem, hogy lehet, hogy egy adott esetben hasznos lenne korlátozni a szabadságot, mondjuk betiltani egy szélsőséges pártot vagy szektát, ez azonban precedenst teremtene, ami után a mérsékeltebb irányzatok sem érezhetnék biztonságban magukat.

Lásd végül az ‘Embertípusok’ témában az **idealistát**, aki hajlamos hinni az eszményekben.